

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет психології та соціальної роботи

(повне найменування інституту/факультету)

кафедра соціальної і прикладної психології

(повна назва кафедри)

Д и п л о м н а р о б о т а

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему: «Розвиток Я-концепції у дітей молодшого шкільного віку з

серцево-судинними захворюваннями»

“Development of self-concept in primary school children with cardiovascular
disease”

Виконала: студентка заочної форми навчання

спеціальність: 053 Психологія

Федорончук Марина Ігорівна

Керівник к.психол.н., доцент Дементьєва К.Г.

підпис

Рецензент д. психол.н., професор Л.І. Шрагіна

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ _____ від _____ 2019 р.

Завідувач кафедри

_____ Подшивалкіна В.І.

(підпис)

(ППП)

Захищено на засіданні ЕК № _

протокол № _ від _____ 2019 р.

Оцінка _____ / _____ / _____

(за національною шкалою, шкалою
ECTS, бали)

Голова ДЕК

(підпис)

(ППП)

Одеса – 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ Я-КОНЦЕПЦІЇ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З СЕРЦЕВО-СУДИННИМИ ЗАХВОРЮВАННЯМИ	8
1.1 Аналіз теоретичних підходів до дослідження «Я концепції».....	8
1.2 Особливості розвитку Я-концепції у дітей молодшого шкільного віку...	22
1.3 Психологічні особливості умов освітнього процесу для дітей з серцево-судинними захворюваннями.....	29
Висновки до 1 розділу	37
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ Я-КОНЦЕПЦІЇ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З СЕРЦЕВО-СУДИННИМИ ЗАХВОРЮВАННЯМИ	40
2.1 Організація та етапи емпіричного дослідження розвитку Я-концепції у дітей молодшого шкільного віку	40
2.2 Методики емпіричного дослідження розвитку Я-концепції у дітей молодшого-шкільного віку.....	43
Висновки до 2 розділу	53
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ЕМПІРИЧНО-ВИЯВЛЕНИХ ДАНИХ ЩОДО РОЗВИТКУ Я-КОНЦЕПЦІЇ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	55
3.1 Аналіз виявлених результатів щодо розвитку Я-концепції у дітей молодшого шкільного віку	55
3.2 Аналіз виявлених результатів щодо розвитку Я-концепції у дітей молодшого шкільного віку з серцево-судинними захворюваннями.....	63

3.3 Порівняльний аналіз розвитку Я-концепції у здорових дітей та у дітей з серцево-судинними захворюваннями.....	71
Висновки до 3 розділу	81
ВИСНОВКИ	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	90
ДОДАТКИ	98

ВСТУП

Актуальність дослідження.

Уявлення про себе у людей складається на основі образу своїх якостей і переживань, своєї поведінки, на основі самоаналізу. Складні процеси наділення себе певними властивостями, мотивування власної поведінки, пояснення іншим і собі причин того чи іншого свого вчинку включаються в багатогранний процес самопізнання.

На сучасному етапі розвитку психології представляється можливим більш глибоке дослідження внутрішнього світу особистості людини, стрижнем якого є її «Я-концепція».

Незважаючи на те, що проблема Я-концепції активно вивчається ще з середини минулого століття, вона залишається актуальною і в наш час. На даному етапі розвитку, не вивчено питання розбіжностей в розвитку Я-концепції здорових дітей молодшого шкільного віку та дітей із захворюванням серцево-судинної системи. Недостатньо чітко досліджено вплив засвоєння структурних компонентів освітньої діяльності молодшими школярами з серцево-судинними захворюваннями на розвиток їхнього самоусвідомлення і Я-концепції; не з'ясовано особливостей вікової динаміки розвитку структурних компонентів Я-концепції дітей молодшого шкільного віку із захворюваннями серцево-судинної системи; не встановлено залежності процесу розвитку Я-концепції від соціальних та вікових детермінант становлення молодшого школяра з серцево-судинними захворюваннями.

Результати теоретичних і експериментальних досліджень засвідчують, що Я-концепція відіграє важливу роль в освітній діяльності школярів і дозволяє значною мірою прогнозувати її результати (Н.Ю. Максимова, В.С. Мухіна, Н.В. Чепелева, О.Є. Гуменюк, В.А. Семиченко). Наявність позитивної Я-концепції та сприяння її розвитку в дитини є суттєвою умовою

не лише ефективності навчальної діяльності, комфортного перебування дитини в школі, а й психічного розвитку молодшого школяра в цілому, його життєдіяльності та конструктивного входження у світ соціальних відносин.

Молодший шкільний вік один з найбільш ранніх і відповідальних в контексті розвитку і формування «Я - концепції» період, так як для молодшого школяра характерна тенденція до розвитку і розширення сфери «Я». Перш за все формується позиція «Я» по відношенню до суспільства, формуються прийоми розумової діяльності (розвиток мислення, здатності аналізувати, узагальнювати, порівнювати), а також виховуються певні особистісні якості.

У роботах вітчизняних і зарубіжних авторів накопичено певний теоретичний і практичний матеріал з досліджуваної нами теми. Я- концепція розглядається дослідниками як з загальнопсихологічних позицій (Р. Бернс, У. Джеймс, К.Роджерс, В.В.Столина, Т.Шибутани і ін.), так і з позицій вікового розвитку (В.С.Агапов, Т.В.Архіреєва, И.С.Кон, И.И.Чеснокова, Е. Еріксон та ін.).

На сьогодні дослідження розвитку дітей з вродженими серцево-судинними захворювання є лише в медицині. Психологічні вікові особливості дітей з серцево-судинними захворюваннями в психології не досліджувалися, що говорить про те, що питання Я-концепції дітей з вродженими серцево-судинними захворюваннями не вивчалось.

Діти з серцево-судинними захворюваннями вимагають особливого ставлення вчителів, вихователів, працівників закладу освіти та батьків. Робота педагогічного колективу будується за напрямком дитиноцентризму, максимальне наближення освітнього процесу до потреб, фізичних та психічних особливостей кожної дитини.

Виходячи з усього вищесказаного, особливо важливими і актуальними виступають наступні питання: визначення концептуальних підходів до трактування поняття «Я-концепція» та особливостей розвитку Я-концепції у дітей молодшого шкільного віку з серцево-судинними захворюваннями;

виявлення умов, що сприяють розвитку Я-концепції у дітей молодшого шкільного віку з серцево-судинними захворюваннями;

Виходячи з актуальності зазначеної проблеми, недостатньої її розробленості було обрано тему магістерської роботи – «Розвиток Я-концепції у дітей молодшого шкільного віку з серцево-судинними захворюваннями».

Велика значимість даної проблеми і дефіцит досліджень по ній дозволили нам визначити обрану тему як гостроактуальну.

Мета дослідження- дослідити рівень розвитку Я-концепції у дітей молодшого шкільного віку з серцево-судинними захворюваннями (які навчаються в умовах закладу загальної середньої освіти санаторного типу).

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до трактування поняття «Я-концепція» та особливості розвитку «Я-концепції» у дітей молодшого шкільного віку.
2. Виявити особливості умов освітнього процесу для дітей з серцево-судинними захворюваннями.
3. Виявити рівень розвитку «Я-концепції» дітей молодшого шкільного віку без захворювань.
4. Виявити рівень розвитку «Я-концепції» дітей молодшого шкільного віку з серцево-судинними захворюваннями.
5. Порівняти рівень розвитку «Я-концепції» здорових дітей молодшого шкільного віку та рівня розвитку «Я-концепції» дітей молодшого шкільного віку з серцево-судинними захворюваннями, виявити співвідношення рівня тривожності та рівня розвитку «Я-концепції».

Об'єкт дослідження: діти молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження: розвиток Я-концепції у дітей молодшого шкільного віку з серцево-судинними захворюваннями.

Методи дослідження. Для реалізації мети та завдань дослідження використовувався комплекс взаємодіючих методів, а саме: аналіз і синтез

педагогічної, психологічної літератури, літератури з філософії, соціології та інших джерел, що розкривають концептуальні підходи до трактування поняття «Я-концепція».

Емпіричні методи: проєктивна методика «З-Я» (Я-реальне, Я-соціальне, Я-ідеальне); методика «Сходишки» (Щур В. Г.); методика Дембо-Рубінштейн (вимір самооцінки); дитячий варіант шкали явної тривожності (СМАС) в адаптації Прихожан А. М.

Статистичні методи: кількісний, якісний та порівняльний аналіз даних.

База дослідження: КЗ «Одеська загальноосвітня санаторна школа-інтернат № 3 I-II ступенів» (для дітей з серцево-судинними захворюваннями) та Одеська загальноосвітня школа №62 I-III ступенів.

В дослідженні взяли участь 40 учнів, 20 учнів, які навчаються в КЗ «Одеська загальноосвітня санаторна школа-інтернат № 3 I-II ступенів» (для дітей з серцево-судинними захворюваннями), 20 учнів, які навчаються в Одеській загальноосвітній школі №62 I-III ступенів.

Науково-практична значущість. Результати досліджень дипломної роботи можна враховувати в роботі з дітьми з серцево-судинними захворюваннями. А також для роботи практичних психологів в роботі з дітьми молодшого шкільного віку.

Апробація результатів роботи. Основні положення й результати дослідження було представлено на Всеукраїнській науково-практичній літній школі з психології «Національні наукові психологічні школи: історія та сучасність».

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг магістерської роботи становить ___ сторінки. У роботі розміщено ___ рисунки, ___ таблиці. До списку використаних джерел увійшло ___ видання.

Вегетативні реакції- у дітей з серцево-судинними захворюваннями порівняно із здоровими дітьми, в більшості – середній нормальний рівень.

Страхи загальне занепокоєння- у дітей з серцево-судинними захворюваннями порівняно із здоровими дітьми, в більшості – середній нормальний рівень.

Також варто відмітити, що завищений рівень самооцінки та розвитку Я-концепції, дуже високий рівень тривожності дітей молодшого шкільного віку, ці діти навчаються в умовах закладу загальної середньої освіти. У дітей з серцево-судинними захворюваннями середній нормальний рівень самооцінки та розвитку Я-концепції, дещо підвищений рівень тривожності, ці діти перебувають та навчаються в умовах закладу загальної середньої освіти санаторного типу.

ВИСНОВКИ

В дипломній роботі ми визначили актуальність та значимість даної проблеми і дефіцит досліджень по ній, визначили обрану тему як гостроактуальну.

Метою дослідження було: дослідити рівень розвитку Я-концепції у дітей молодшого шкільного віку з серцево-судинними захворюваннями, які навчаються в умовах закладу загальної середньої освіти санаторного типу.

В роботі було визначено такі завдання:

Проаналізувати теоретичні підходи до трактування поняття «Я-концепція» та особливості розвитку «Я-концепції» у дітей молодшого шкільного віку.

Виявити особливості умов освітнього процесу для дітей з серцево-судинними захворюваннями.

Виявити рівень розвитку «Я-концепції» дітей молодшого шкільного віку без захворювань.

Виявити рівень розвитку «Я-концепції» дітей молодшого шкільного віку з серцево-судинними захворюваннями.

Порівняти рівень розвитку «Я-концепції» здорових дітей молодшого шкільного віку та рівня розвитку «Я-концепції» дітей молодшого шкільного віку з серцево-судинними захворюваннями, виявити співвідношення рівня тривожності та рівня розвитку «Я-концепції».

Об'єктом дослідження були діти молодшого шкільного віку.

Предметом дослідження було визначено розвиток Я-концепції у дітей молодшого шкільного віку з серцево-судинними захворюваннями.

Для реалізації мети та завдань дослідження використовувався комплекс взаємодіючих методів, а саме: аналіз і синтез педагогічної, психологічної літератури, літератури з філософії, соціології та інших джерел, що розкривають концептуальні підходи до трактування поняття «Я-концепція».

Емпіричні методи: проєктивна методика «З-Я» (Я-реальне, Я-соціальне, Я-ідеальне); методика «Сходишки» (Щур В. Г.); методика Дембо-Рубінштейн (вимір самооцінки); дитячий варіант шкали явної тривожності (СМАС) в адаптації Прихожан А. М.

Статистичні методи: кількісний, якісний та порівняльний аналіз даних.

Застосування методів порівняння, класифікації та систематизації дозволило порівняти рівень розвитку Я-концепції у дітей молодшого шкільного віку дітей без захворювань та дітей з серцево-судинними захворюваннями.

Базою дослідження були КЗ «Одеська загальноосвітня санаторна школа-інтернат № 3 I-II ступенів» (для дітей з серцево-судинними захворюваннями) та Одеська загальноосвітня школа №62 I-III ступенів.

В дослідженні взяли участь 40 учнів, 20 учнів, які навчаються в КЗ «Одеська загальноосвітня санаторна школа-інтернат № 3 I-II ступенів» (для дітей з серцево-судинними захворюваннями), 20 учнів, які навчаються в Одеській загальноосвітній школі №62 I-III ступенів.

Науково-практична значущість роботи полягає в тому, що результати досліджень дипломної роботи можна враховувати в роботі з дітьми з серцево-судинними захворюваннями. А також для роботи практичних психологів в роботі з дітьми молодшого шкільного віку.

В першому розділі «Теоретичні підходи до дослідження розвитку Я-концепції у дітей молодшого шкільного віку з серцево-судинними захворюваннями» було проведено аналіз теоретичних підходів до дослідження Я-концепції, особливості розвитку Я-концепції у дітей молодшого шкільного віку, психологічні особливості умов освітнього процесу для дітей з серцево-судинними захворюваннями.

У пункті 1.1 та 1.2 перше визначене нами завдання було виконано. Було проаналізовано теоретичні підходи до трактування поняття «Я-концепція» та особливості розвитку «Я-концепції» у дітей молодшого шкільного віку.

Аналіз теоретичних підходів до дослідження «Я-концепції» і самовідносин дозволив інтегрувати різні сторони їх вивчення в психології. Представлені окремі особистісні компоненти, в яких «Я-концепція» - це система уявлень суб'єкта про самого себе, система установок, спрямованих на самого себе, система різних механізмів, система здійснення множинних «Я», самовідношення виступає як і одним з базових компонентів "Я-концепції», так і окремої саморегулюючої структурою.

Свідомість і почуття «Я» не виникають у людини відразу. Окремі компоненти цієї складної настановної системи складаються поступово і

зосереджені на дитинстві і юності - період формування особистості. На даних вікових етапах вирішується свій комплекс специфічних завдань, в результаті рішення яких під впливом об'єктивних соціальних умов і педагогічних впливів, складається система відносин до світу, взаємодія зі світом, перед самим собою, тобто «Я - концепція».

Молодший шкільний вік один з найбільш ранніх і відповідальних в контексті розвитку і формування «Я - концепції» період, так як для молодшого школяра характерна тенденція до розвитку і розширення сфери «Я». Психологічні особливості дітей з вродженими серцево-судинними захворюваннями, при відсутності супроводжуючих вторинних захворювань, не відрізняються від психологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку.

У пункті 1.3 було виявлено особливості умов освітнього процесу для дітей з серцево-судинними захворюваннями. Діти з вродженими серцево-судинними захворюваннями, у зв'язку з вадами функціонування серцево-судинної системи, потребують особливих умов навчання, що дозволяють реалізувати заклади загальної середньої освіти санаторного типу. Усі освітні, психологічні, лікувально-профілактичні та реабілітаційні заходи є складовою частиною роботи закладу загальної середньої освіти санаторного типу. Таким чином всі учні, без виключення, знаходяться в сприятливому психологічному мікрокліматі освітнього та лікувально-профілактичного процесів. Провідною складовою освітнього процесу в закладі освіти санаторного типу є всебічний розвиток учнів, який включає самосвідомість, позитивне самовідношення, розуміння своїх особливостей, що позитивно впливає на розвиток «Я-концепції» дітей молодшого шкільного віку з серцево-судинними захворюваннями. Діти з серцево-судинними захворюваннями потребують особливого ставлення вчителів, вихователів, психологів, працівників закладу освіти та батьків. Робота педагогічного колективу будується за напрямком дитиноцентризму, максимальне наближення освітнього процесу до потреб, фізичних та психічних особливостей кожної дитини, що є основоположним в

розвитку «Я-концепції» дітей молодшого шкільного віку з серцево-судинними захворюваннями в умовах закладу освіти санаторного типу.

У другому розділі «Емпіричне дослідження розвитку Я-концепції у дітей молодшого шкільного віку з серцево-судинними захворюваннями» було визначено такі пункти як : організація та етапи емпіричного дослідження розвитку Я-концепції у дітей молодшого шкільного віку, дібрано та описано методики емпіричного дослідження розвитку Я-концепції у дітей молодшого шкільного віку.

Процес проведення дослідження відбувався за двома напрямками:

1) Проведення емпіричного дослідження розвитку «Я-концепції» та рівня тривожності дітей молодшого шкільного віку з серцево-судинними захворюваннями в умовах закладу загальної середньої освіти санаторного типу.

2) Проведення емпіричного дослідження розвитку «Я-концепції» та рівня тривожності дітей молодшого шкільного віку в умовах закладу загальної середньої освіти.

Дослідження було проведено на базі КЗ «Одеська загальноосвітня санаторна школа № 3» (для дітей з серцево-судинними захворюваннями) та Одеська загальноосвітня школа №62 I-III ступенів. Базою дослідження стали результати методик 40 учні, а саме 20 учнів закладу загальної середньої освіти та 20 учнів з серцево-судинними захворюваннями, які навчаються в умовах санаторної школи.

Дослідження було проведено для виявлення рівня розвитку «Я-концепції» та рівня тривожності у дітей молодшого шкільного віку з серцево-судинними захворюваннями та дітей молодшого шкільного віку без захворювань. Під час дослідження було виявлено рівень розвитку «Я-концепції» та рівень тривожності дітей з серцево-судинними захворюваннями; рівень розвитку «Я-концепції» та рівень тривожності здорових дітей. Для діагностики було використано 4 методики: Проективна методика «3-Я» (Я-реальне, Я-соціальне, Я-ідеальне); Методика «Сходінки»

(Щур В. Г.); Методика Дембо-Рубінштейн (вимір самооцінки) направлені на визначення рівня розвитку Я-концепції, Дитячий варіант шкали явної тривожності (СМАС) в адаптації Прихожан А. М. - на визначення рівня тривожності. Дослідження проводилося в 6 етапів: організаційний етап, проведення емпіричного експерименту, обробка результатів, інтерпретація результатів, порівняльний аналіз та висновки.

У третьому розділі «Аналіз емпірично-виявлених даних щодо розвитку Я-концепції у дітей молодшого шкільного віку» було проведено аналіз виявлених результатів щодо розвитку Я-концепції у дітей молодшого шкільного віку без захворювань та у дітей молодшого шкільного віку з серцево-судинними захворюваннями. Було проведено порівняльний аналіз розвитку Я-концепції у здорових дітей та у дітей з серцево-судинними захворюваннями. У цьому розділі було виявлено рівень розвитку «Я-концепції» дітей молодшого шкільного віку без захворювань; рівень розвитку «Я-концепції» дітей молодшого шкільного віку з серцево-судинними захворюваннями; проведено порівняння рівня розвитку «Я-концепції» здорових дітей молодшого шкільного віку та рівня розвитку «Я-концепції» дітей молодшого шкільного віку з серцево-судинними захворюваннями, виявлено співвідношення рівня тривожності та рівня розвитку «Я-концепції».

Отже, аналізуючи результати отримані після інтерпретації методик ми зробили висновок, що в дітей молодшого шкільного віку з серцево-судинними захворюваннями, які навчаються в межах закладу загальної середньої освіти санаторного типу порівнянно із здоровими дітьми молодшого шкільного віку, які навчаються в межах закладу загальної середньої освіти краще розвинута Я-Концепція, всі методики показали результат адекватної самооцінки, що має середній рівень у дітей з серцево-судинними захворюваннями. У більшості здорових дітей результати показали завищену самооцінку.

Також варто відмітити, що завищений рівень самооцінки та розвитку Я-концепції, дуже високий рівень тривожності визначено у дітей молодшого шкільного віку, ці діти навчаються в умовах закладу загальної середньої освіти. У дітей з серцево-судинними захворюваннями середній нормальний рівень самооцінки та дещо підвищений рівень тривожності, ці діти перебувають та навчаються в умовах закладу загальної середньої освіти санаторного типу.

Отже, виходячи з вище зазначеного можемо говорити про те, що у дітей з серцево-судинними захворюваннями нормальний адекватний рівень самооцінки та розвитку Я-концепції, що супроводжується дещо підвищеним рівнем тривожності та сприятливими умовами освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бернс Р. Развитие «Я-концепции и воспитание» / Р. Бернс. - М.: Прогресс, 1996. - 420 с.
2. Білозерська С. Психологічні аспекти виховання моральних якостей в молодшому шкільному віці / С.І. Білозерська // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». – Острог : Вид-во НаУ «Острозька академія», 2006. – Вип. 7. – С. 15–27.
3. Білозерська С.І. Роль спілкування у формуванні та розвитку моральних якостей молодшого школяра / С.І. Білозерська // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : Плай, 2003. – Вип. 8. – Ч. 2. – С. 101–108.

4. Бодалев А. А. Восприятие и понимание человека человеком / А.А. Бодалев - М., 1992. -199 с.
5. Боришевський М.Й. Особистість у вимірах самосвідомості: [монографія] / М.Й. Боришевський. – Суми: Видавничий будинок «Еллада», 2012. – 608 с.
6. Бороздина Л.В. Сущность самооценки и ее соотношение с Я-Концепцией. - вестн. Моск. Ун-та. Сер. 14. Психология. 2011. № 1
7. Брушлинский А.В. Проблема субъекта в психологической науке // Психол. журнал. – 1991. – Т.12, №6. – С. 3–11.
8. Вікова і педагогічна психологія: навчальний посібник / В.М. Поліщук. - Вид. 3-тє, виправ. - Суми: Університетська книга, 2010. - 352 с.
9. Выготский Л.С. Проблемы обучения и умственного развития в школьном возрасте // Педагогическая психология / под ред. В.В. Давыдова. – М.: Педагогика, 2010. – С. 374–390.
10. Галян О. Молодші школярі: вікові аспекти виховання. / О. Галян // Навчальний посібник з педагогічної психології для студентів педагогічних спеціальностей ОКР «Бакалавр» - Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2009. – 46с.
11. Гера Т.І. Моніторинг психічного та особистісного розвитку молодшого школяра: діагностичний практикум / Т.І.Гера. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2008. – 187 с.
12. Гуменюк О. Особливості ситуативного та вікового розвитку Я-концепції / Оксана Гуменюк // Психологія і суспільство. – 2005. – №1. – С. 46–62.
13. Гуменюк О.Є. Психологія Я-концепції: Навчальний посібник – Тернопіль: Економічна думка, 2004. – 310 с.
14. Деркач А.А. Самооценка как структурообразующая процесса акмеологического развития // Мир психологии. 2005. - № 3 (43). - С. 139-146

15. Дерябин А. А. «Я»-концепция и теория когнитивного диссонанса: обзор зарубежной литературы / А.А. Дерябин. – М: Река, 2005. – С. 45-56
16. Джеймс У. Научные основы психологии / У.Джеймс. –Мн.: Харвест, 2003. – 528с.
17. Джеймс У. Психология / У. Джеймс. - М.: Педагогика,1991. - 368с.
18. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 424 с.
19. Закон України Про загальну середню освіту Режим доступа: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14>
20. Закон України Про освіту Режим доступа: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
21. Заміщак М.І. Психологічні умови становлення моральної самооцінки молодших школярів: дис. на здобуття наук. Ступеня канд. психол. наук: спец: 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / М. І. Заміщак. – Дрогобич, 2014 – 268 с.
22. Захарова А.В. Структурно-динамическая модель самооценки // Вопросы психологии. - 2001. - №1. - С.5-14;
23. Зимняя И.А. Педагогическая психология: Учебник для вузов. Изд. второе, доп., испр. и перераб. – М.:Логос, 2004.
24. Иващенко А.В. Проблема Я – концепции личности в отечественной психологии. / А.В. Иващенко, В.С. Агапов, И.В. Барышникова // Мир психологии. – 2002. - №2. – С. 17 -30.
25. К.Роджерс. Взгляд на психотерапию. Становление человека. М.: "Прогресс", 1994; Терминологическая правка В.Данченко К.: PSYLIB, 2004
26. Кіреєва У. Психологічний аналіз Я-концепції у контексті самосвідомості / Уляна Кіреєва // Психологія і суспільство. – 2010. – №1. – С. 120–130.
27. Кольшко А.М. Психология самоотношения [Учебное пособие.]/ А.М.Кольшко. - Гродно: ГрГУ, 2004. – С. 10-20

28. Колядин А. П. Подходы к изучению «Я - концепции» в психологической науке // Серия «Гуманитарные науки». — 2005. — № 1
29. Кон И.С. Открытие "Я"/ И.С. Кон. - М., 1978. – С. 352-367
30. Л.А.Онуфрієва, С.О. Ренке. Професійна Я–концепція в діяльності і кар'єрі особистості //Проблеми сучасної психології. 2011. Випуск 11. – С.537-540
31. Липкина А.И. «Педагогическая оценка и ее влияние на формирование личности неуспевающего школьника» // Психологические проблемы неуспеваемости школьников. – М.: 1991.
32. Липкина А.И. Самооценка школьника / А.И. Липкина. – М: Солнце, 1976. – 75с.
33. Майерс Д. Социальная психология / Дэвид Майерс; пер. с англ. В.Гаврилов, С. Шпак, С. Меленевская, Д. Викторова, А.Гурова [6-е изд., перераб. и доп.]. – СПб.: Питер, 2002. – 752 с.
34. Максименко С.Д. Психологічні механізми розвитку і саморозвитку особистості / С.Д. Максименко // Психолого – педагогічні засади розвитку особистості в освітньому просторі: матеріали методолог. Семінару АПН України, 19 березня 2008 р., м. Київ. – К.: АПН України, 2008. – С. 28 -37.
35. Матвеева О.А. Формы и средства организации комплексной психологической помощи детям школьного возраста. – М., 2010. – 69 с.
36. Матюхина М.В. «Психология младшего школьника». – М.: Просвещение, 2000.
37. Мерлин В.С. Структура личности: характер, способности, самосознание / В.С.Мерлин // Учеб. пособие к спецкурсу. – Пермь: ПГПИ, 1990. – 110с.
38. Непомнящая Н.И. Целостно- личностный подход к изучению человека / Н.И. Непомнящая // Психол. журнал. – 2005. - №1. – С. 116 -125.

39. Онісюк О.А. Психологічні особливості особистісного розвитку молодших школярів: Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / О.А. Онісюк. – К., 2001. – 20с.
40. Островська К.О. Взаємозалежність оцінки та ціннісних орієнтацій молодших школярів / О.К. Островська // Соціальні технології: Актуальні проблеми теорії та практики: міжвуз. зб. наук. пр.. – Київ – Запоріжжя – Одеса, 2002. – Вип. 15. – С. 117 – 123.
41. Павелків Р.В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості у дитячому віці: [монографія] / Роман Володимирович Павелків. – Рівне: Волинські обереги, 2004. – 248 с.
42. Пантилеев С.Р. Самоотношение и личностный смысл «Я» / С.Р.Пантилеев // Психология самосознания. Хрестоматия. – Самара: Изд – кий Дом «Бахрах –М», 2000. – С. 220 – 229.
43. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. Моральное суждение у ребенка / Жан Пиаже; [пер. с франц. В.П. Большаков]. – М.: Академический Проект, 2006. – 479 с. – (Серия «Психологические технологии»).
44. Положення про санаторну школу Режим доступа: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1026-2018-%D0%BF>
45. Пономарева Я.А. Исследование проблем психологии творчества / Я.А. Пономарева. - М., 2008. – 75с.
46. Попова М.В. Общая психология / М. В. Попова. – СПб: Питер, 2004. – С.78-84
47. Прихожан А. М. Тревожность у детей и подростков: психологическая природа и возрастная динамика / А. М. Прихожан. – М.- Воронеж, 2000. – 196 с.
48. Психическое развитие младших школьников / Под. Ред. В.В.Давыдова. – М.: Педагогика, 1990. – 322 с.

49. Рубинштейн С. Л. Самосознание личности и ее жизненный путь: Психология личности / С.Л.Рубинштейн / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, А.А. Пузыря. – М.: МГУ, 1982. – С. 127 -131.
50. Савонько Е. И. Оценка и самооценка как мотивы пдероведения школьников разного возраста / Е.И. Савонько // Вопросы психологии. – 1969. - №2. – С. 107 – 116.
51. Самосознание и защитные механизмы личности: хрестоматія // под. ред. В.В. Столина. – Самара: Изд – кий Дом «Бахрах – М», 2000. – 656 с.
52. Сафин В.Ф. Устойчивость самооценки и механизм ее сохранения / В.Ф. Сафин // Вопросы психологии. 1975. - №3. – С. 62 - 67.
53. Спиркин А.Т. Сознание и самосознание / А.Т. Спиркин. – М.: Политиздат, 1972. – 303 с.
54. Співак Л.М. Діагностика і корекція "Я-концепції" молодших школярів з низьким рівнем навчальних досягнень: Навч. посібн. 2-ге вид. - К.: Каравела, 2011. - 224 с.
55. Статут КЗ «Одеська загальноосвітня санаторна школа-інтернат № 3 I-II ступенів»
56. Столин В.В. Самосознание личности / В.В. Столин. – М.: Изд –во Моск. Ун – та, 1983. – 286 с.
57. Столин В.В. Самосознание личности / В.В. Столин. – М.: Изд –во Моск. Ун – та, 1983. – 286 с.
58. Ткачук С. Психологічний аналіз самотворення позитивної Я-концепції/ Світлана Ткачук // Психологія і суспільство. – 2003. – №3. – С. 107–113.
59. Фельдштейн Д.И. Психолого-педагогические проблемы построения новой школы в условиях значимых изменений ребёнка и ситуации его развития //Педагогический журнал Башкортостана. – 2010. – № 3. – С. 12–25.

60. Феноменологія морального розвитку особистості: детермінація, механізми, генезис: монографія / під ред. Р.В. Павелківа, Н.В. Корчакової. – Рівне: Вол.оберени, 2009. – 368 с.
61. Феноменологія морального розвитку особистості: детермінація, механізми, генезис: монографія / під ред. Р.В. Павелківа, Н.В. Корчакової. – Рівне: Вол.оберени, 2009. – 368 с.
62. Фурман А.В., Гуменюк О.Є. Психологія Я-концепції: [навч. пос.]. – Львів: Новий світ-2000, 2006. – 360 с.
63. Фурман А.В., Гуменюк О.Є. Психологія Я-концепції: [навч. пос.]. – Львів: Новий світ-2000, 2006. – 360 с.
64. Чамата П.Р. Самосвідомість та її розвиток у дітей. / П.Р.Чамата. – К.: Рад.школа, 1965. – 48 с.
65. Чернова Т.А. Подходы к изучению Я-концепции в психологии/ Т.А. Чернова. – СПб: Питер, 2002. – С.10-25
66. Antes, R., & Antes, C. (1976). The role of classroom teachers in student self-concept development. Terre Haute: Indiana State University Press.
67. Aspy, D. (1969). The effect of teacher's inferred self concept upon student achievement. Paper presented at the annual meeting of the American Educational Research Association, Los Angeles.
68. Bledsoe, J. C. (1964). Self-concepts of children and their intelligence, achievements, interests and anxiety. *Journal of Individual Psychology*, 20(1), 55-58.
69. Brookover, W. B., Shailer, T., & Paterson, A. (1964). A self-concept of ability and school achievement. *Sociology of Education*, 37, 271-279.
70. Brown, J., & Cleary, M. (1973). The impact of teacher consultation on the self-perception of elementary school children. *Education*, 93, 339-345.
71. Combs, A. W., & Soper, D. (1963). The measurement of self-concept and self-report. *Educational and Psychological Measurement*, 23, 493-500.
72. Diggory, J. C. (1966). *Self-evaluation: Concepts and studies*. New York: Wiley.

73. Epstein, S. (1973). The self-concept revisited: On a theory of a theory. *American Psychologist*, 28, 404-416.
74. Felker, D. (1974). *Building positive self-concepts*. Minneapolis: Burgess.
75. Horrocks, J., & Jackson, D. (1972). *Self and role: A theory of self-process and role behavior*. Boston: Houghton Mifflin.
76. Kohlberg L. *The psychology of moral development / L. Kohlberg*. – San Francisco : Harper and Row, 1984. – 420 p.
77. Markus H., Nurius P. *Possible Selves: The Interface between Motivation and the Self-Concept*. In Yardley K., Honess T. (Eds). *Self and Identity: Psychological Perspectives*. Wiley. – 1987.
78. MarkusH.R., Kitayama S. *Cultural vaniation in self-concept*. In G.R.Goethals, J.Strauss (Eds.) *Multidisciplinary perspectives on the self*. – New York:Springer–Verlag, 1991.
79. O'Connor, J. (1978). Perceptions of self, ideal self, and teacher feelings in preadolescent children. *Elementary School Guidance and Counseling*, 13(2), 88-90.
80. Wylie, R. C. (1967). *The self-concept*. Omaha: The University of Nebraska Press.
81. Yawkey, T. (Ed.). *Self-concept in the young child*. Salt Lake City, UT: Brigham Young University Press.